

»DA BO DOBRO IZBRAL MED TISTIMI POTENCIALNIMI REJNIŠKIMI
STARŠI, KI BODO NAJBOLJE IZPOLNJEVALI NAMENE NJEGOVEGA
VELIČANSTVA.« O VLOGI POSREDNIKA PRI OSKRBI NAJDENČKOV

Dragica ČEČ

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče in Fakulteta za humanistične študije,
Garibaldijska 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail.: dragica.cec@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Na družbenem polju javnega reševanja socialnih vprašanj, zlasti vprašanj revščine in revežev, je bila funkcija posrednika zelo izrazita. Prispevek se bo osredotočil na čas konca 18. in začetka 19. stoletja. Na podlagi lika duhovnika bo prispevek rekonstruiral pomen posrednika in posredniške vloge, ki so nastopile na različnih poljih urejanja zahtev in želja rejniških staršev in države kot nosilke skrbi za javni blagor kot arhaične oblike družbene odgovornosti do revežev na drugi strani. Predstavljena bo zlasti posredniška funkcija duhovnika. Življenje na podeželju, a tudi v mestih, je bistveno zaznamovala prisotnost duhovnika kot moralne in posvetne avtoritete, katerega funkcija je bila na eni strani funkcija postavljena od oblasti, na drugi strani pa je nastopal kot zaščitnik revežev. Predstavniki cerkvenih institucij v face-to face society so imeli odločilno kulturno vlogo posrednika med oblastjo in posameznikom v 18., a tudi še daleč v 19. stoletje, kjer pa niso samo ohranjali starih tradicionalnih vlog zaščitnika revnih in spodbujanja karitativne dejavnosti, ampak so prek upravnih reform pridobili tudi številne nove naloge.

Ključne besede: rejniška oskrba, 18. stoletje, začetek 19. stoletja, nadzorniki, duhovniki

»PER UNA BUONA SCELTA TRA I POTENZIALI GENITORI AFFIDATARI, CHE
RISPONDERANNO MEGLIO AI FINI PRESUPPOSTI DALLA SUA MAESTÀ.«
SUL RUOLO DEI MEDIATORI NELLA CURA DEI TROVATELLI

SINTESI

Nelle risoluzioni di questioni sociali pubbliche, in particolare quelle della povertà e dei poveri, la funzione del mediatore era particolarmente accentuata. Il presente contributo si focalizza su un periodo storico posto a cavallo tra il XVIII e il XIX secolo. Sulla base di alcune eccezionali fonti, questo contributo cerca, tramite la figura del parroco, di ricostruire l'importanza del intermediario e il ruolo di mediazione che si sono verificate in vari circostanze come intervento nella soluzione di richieste e desideri da parte di genitori affidatari; dall'altro lato, si tenta di descrivere il ruolo dello Stato, garante del

benessere pubblico, quale forma arcaica di responsabilità sociale nei confronti delle fasce povere. In primo luogo sarà presentato e analizzato il ruolo di mediatore del parroco/prete. La vita nelle aree rurali, ma anche in città, è stata fortemente caratterizzata dal ruolo del sacerdote che costituiva l'autorità morale e secolare, e da un lato rappresentava il potere del governo dall'altro invece fungeva da protettore dei poveri. Nel XVIII e anche in buona parte del XIX secolo, nell'ambito della società locale i rappresentanti delle istituzioni ecclesiastiche svolgevano un ruolo di mediazione culturale decisivo tra le autorità e i singoli. Essi però non rivestivano solo i ruoli tradizionali di protettori dei poveri e promotori di attività caritatevoli, ma con le riforme amministrative gli furono assegnati numerosi nuovi compiti/ruoli.

Parole chiave: trovatelli, 18 secolo e l'inizio del 19 ° secolo, supervisori, clero

UVOD

31. marca 1792 je dekla ljubljanskemu magistratu prek mestne policijske straže sporočila, da je pri gostilni našla zapuščeno dojenčico, ki se je imenovala Neža. K notici je bil dodan tudi podatek, da je bila najdena deklica že krščena. Čeprav ni posebej omenjeno, je moč domnevati, da je mati, ki je odložila otroka, pri njem pustila tudi nek razpoznaven znak. Najditeljica je dodala, da je novorojenka ranjena in bolna. Zato je nihče ni hotel vzeti, so še dodali uradniški zaznamek v policijski zapisnik in ga zaključili z notico, da je najditeljica dekla in da zato ne more skrbeti za otroka, saj se preživlja samo (!) s služenjem (ZAL, 1, 31. 3. 1792, p. 9). Takšne usode otrok, ki jih razkrivajo poročila o najdenih otrocih iz konca 18. in začetka 19. stoletja, predstavljajo najmanjši delež tistih otrok, ki so bili oddani v nov zavod, poimenovan najdenišnica. Sistem rejništva je sam po sebi tako kompleksen fenomen, ki do določene meje zavaja že s svojim imenom in pojavnimi oblikami. Uvodni del članka bo zato namenjen predstavitvi fenomena rejništva ali oskrbe najdenčkov v semantičnem kodu 18. in 19. stoletja. Drugi del pa bo namenjen vlogi posrednikov v sistemu rejništva v prvi fazi izvajanja rejniške oskrbe od leta 1769 do leta 1820, najbolj zanimivemu liku nadzornika - duhovnika. Osrednja hipoteza je, da lahko tudi v času pred »rojstvom« socialne države na podlagi preučevanja posrednikov v rejniškem sistemu trdimo, da dialektika med dajalci podpore in prejemniki, ki ga pogosto odraža tudi odnos med elitno in ljudsko kulturo, ni linearna in ne poteka samo od zgoraj navzdol (z namenom preprečevanja zlorab), ampak tudi obratno.

Rejniški sistem (v jeziku sodobnikov najdenišnice) se je razvil skupaj z novimi političnimi in gospodarskimi načeli Habsburške monarhije, katerih cilj je bila vzgoja zdravih in moralno zglednih mladostnikov, ki bodo koristni državi. Zavodi,¹ ki vzpostavljajo

1 Literature o »najdenišnicah« kot posebnih zavodih je veliko, izpostaviti je potrebno dela Kertzerja, Pawlowsky, Huneckeja, Pullana in Bräuerja (Kertzer, 1993, 1999, 2000, Pawlowsky, 1994, 2001, Meumann, 1995, Bianchi, 2005, Terpstra, 2005, Bräuer, 2008, Pullan, 1989, Bertoša, 2005, Hunecke, 1998,

institucionalno varstvo zapuščenih otrok (t. i. najdenčkov²), torej ne vključujejo samo tistih otrok, ki so bili zapuščeni »na skrivaj«, ampak vse otroke, za katere ni imel kdo poskrbeti. V primeru najdenišnic na preučevanem prostoru je šlo praviloma za nezakonske otroke mater, ki so rodile v porodnišnici, ter za otroke, ki so bili zapuščeni ali osiroteli. V sistem najdenišniške oskrbe so bili torej vključeni tudi otroci revnih staršev in otroci, ki jih semantični pojem najdenček ni zaobjel: tisti, ki so ostali brez mater, očetje pa so bili v posebnih službah (mednje sodijo zlasti vojaki), otroci bolnih mater ali tistih, ki so ostale brez mleka, otroci z enim živečim staršem, otroci staršev, ki so bili kaznovani z zaporno kaznijo (takšna je tudi najbolj obsežna definicija, ki jo posreduje Bräuer, 2008, 21-50; nekoliko ožjo definicijo najdenčka pa: Römer Jankovič, 2011, 26-27, Golec, 1989, 192 in Anžič, 2002, 61).³ V določenih okoljih, kjer je bil sistem sprejema v najdenišnico bolj odprt, je med rejniškimi otroci najti veliko otrok delavcev, njihovo število pa je zrastle zlasti v času velikih ekonomskih in eksistenčnih kriz. Tak primer je Milano: skoraj polovica otrok (46,3 %) se je iz milanske najdenišnice po določenem času v reji, vrnila v izvorno družino in k biološkemu staršem (Hunecke, 1988, 170-178).⁴ Četudi je imela nova ustanova naziv najdenišnice, je bilo pravih otrok, ki so bili skrivaj zapuščeni (praviloma) na javnih prostorih na Kranjskem malo. Ljubljanska porodnišnica v nasprotju s tržaško ni omogočala anonimne oddaje dojenčkov, saj ni imela vrtljivega predala (ruota) (prim.: Trisciuzzi, De Rosa, 1986). Vzroke za majhen delež anonimno zapuščenih otrok je potrebno iskati tudi v kazenski zakonodaji. Takšna praksa staršev je namreč kazniva, storilce pa so, kot kaže kazenska praksa, poskušali izslediti, pogosto sicer neuspešno. Kljub temu je najti primere izrečenih kazni zaradi namernega zapuščanja otrok. Četudi avtorji pri vprašanju obstoja ali neobstoja vrtljivega predala, kot anonimne oblike oddajanja otrok, ponavadi izpostavljajo vpliv nekaterih (katoliških)⁵ evropskih držav, je ključnega pomena za obstoj ali neobstoj anonimne oddaje otrok ravno zakonodaja (podobno Winter, 2010), ki takšne prakse kriminalizira. Ko se ustanovi ljubljanska porodnišnica, je namreč v ve-

Bräuer, 2004, Wilson, 1989, Kurmanowysch, 2002). Za ozemlje JZ dela Habsburške monarhije in Jadrana pa še: Römer Jankovič, 2011, 26-27, bolj ozko pa Golec, 1989, 192, Bonin, 2012 in Anžič, 2002, 61. Razliki med najdenišničkim sistemom in sirotišnicami pa se posvetijo: Bull, 2008, Veltmann, Birkenmeier, 2009 ter Feldbauer, 1980.

- 2 Sonnenfels v svojih traktatih opozarja, da že sama beseda najdenček namiguje na nezakonskost otrok. Ker je ta politični teoretik zahteval popolno odpravo stigme nezakonskosti in stigmatiziranja otroka na podlagi greha, ki je povezan z njim, v svojem političnem traktatu uporablja besedo najdenišnica in najdenček. Besedo sirota pa načrtno izključuje iz svojega besednjaka (Sonnenfels, 1798, I., 259-260).
- 3 Ravno kazenska zakonodaja in praksa preganjanja zločinov na Kranjskem do določene mere ponuja razlago za ugotovitev, da je bilo v sicer kratkem preučevanem obdobju (1820-1834) najdenišnico sprejetih manj kot 10 % otrok, ki niso bili rojeni v porodnišnici in da sta bila le 2 % otrok oddanih in rejo anonimno zapuščena. Večino v rejo oddanih otrok so torej predstavljali otroci, ki so bili rojeni v porodnišnici (Golec, 1989, 192). V kumljanskih hribih je vsaka družina povprečno skrbela za dva najdenca (Golec, 1989, 192). V župniji Dob (NŠAL, 1, I/5, 26. 2. 1837) je na vsakega desetega otroka rojenega v župniji prišel en najdenec.
- 4 Načine, na katere sredi 19. stoletja (1867) poskušajo deželne oblasti na Kranjskem omejevati število najdenčev predstavlja (Cvirn, 2012, 31).
- 5 Že razsvetljenski avtorji so ga povezali z več stoletnim obstojem institucij za najdenčke, ki so že v poznem srednjem veku uporabljale vrtljivi predal za anonimno oddajo otrok, npr.: Firenze, Siena, San Gimignano, Verona in Benetke (prim.: Gavitt, 1990).

ljavi nov kazenski red Jožefa II., kjer je vsako zapuščanje otroka tako kot v prejšnjem kazenskem redu (*Constitutio Criminalis Theresiana*) uvrščeno med zločine. Kaznivo je bilo tudi, če kdo »po naravni ali državni dolžnosti« otroku, ki ni bil sposoben poskrbeti zase, ni nudil oskrbe (*Allgemeines*, 1787, čl. 116 in 117). V uvodu predstavljenem primeru se je dekla kot najditeljica sklicevala na nezmožnost oskrbe.

Najdenišnice so torej predstavljale s pravili normirano ustanovo, ki je delovala kot posrednik med zapuščenim otrokom in rejniško družino, ki je poskrbela zanj. V manjših okoljih, kot je bila Ljubljana, niso bile prostorsko⁶ ločene od porodnišnice. Kljub temu je bil sistem (beleženja, financiranja in nadzora) ustanove navkljub zunanji – prostorski združenosti povsem ločen od civilne bolnišnice in porodnišnice. Kot reguliran in formaliziran sistem posredništva tretje osebe je lahko najdenišnica za krajši čas ali kot del stalnega osebja zaposlila dojilje, ki so bile ključne v sistemu zagotavljanja preživetja otroka. Praksa ljubljanske najdenišnice dokazuje, da je imela najdenišnica svoje dojilje, praviloma kar porodnice, ki so jih brezplačno sprejeli vanjo (natančneje o pogojih za brezplačno oskrbo: Čeč, 2012a, 68 in Cvirm, 2012, 12-13). Istočasno pa so v instituciji zaposlovali tudi plačane dojilje. Obstoj plačanih dojilj potrjuje primer najdbe dečka v Trnovem. Uradniki so zapisali, da je otrok potreboval materino mleko in bi pogubljen »propadel«, če ne bi dobil primerne oskrbe. Vodstvo civilne bolnišnice so prosili, da ga sprejmejo v najdenišnico in da ga dajo eni od tam nahajajočih se dobrih hišnih dojilj, dokler ne najdejo njegove prave matere (*AS*, 2, 1817, 20, 10. 8. 1817). Po prvih dneh življenja so torej dojenčka - otroka iz »najdenišnice« oddali v rejo doječim materam, ki so morale biti moralno zgledne – torej poročene in hkrati imeti tudi biološke pogoje: morale so biti sposobne dojenja. Oba pogoja, ki sta bila dana primernim kandidatkam za rejniško mater, sta posledično pomenila, da so imele rejniške matere svoje družine in pogosto več majhnih otrok. Redke potencialne rejnice so bile vdove, saj je za večinski del prebivalstva vdovstvo (ženske) predstavljalo večjo nevarnost za padec pod prag revščine. Doba od sprejetja otroka v najdenišnico do njegove oddaje je bila kratka: v Dunajski porodnišnici je ob koncu 18. stoletja trajala samo 8 dni.⁷ Rejniški otroci so pridobivali podporo za dopolnjenih prvih sedem let življenja, potem pa so bili otroci svojim rejnikom prepuščeni kot dodatna delovna sila do 22 leta (to je zlasti veljalo za fantke).⁸ Politično okolje Kranjske je imelo eno najdenišnico v Ljubljani, a je rejniške otroke sprejemalo iz dveh najdenišnic – ena je bila v neposredni bližini deželnih meja v populacijsko hitro rastočem pristaniškem mestu – Trstu. Otroke, ki so bili dani v rejo, so brez izjeme označili za najdenčke, glede na sredstva za njihovo podporo in deloma tudi zaradi nadzorstva nad njimi, so ločili med ljubljanskimi in tržaškimi najdenčki. Slednji so bili zaradi večje podpore in višjega prispevka za stroške potovanja bodoče krušne matere⁹ v tradicionalnih rejniških okoljih bolj zaželeni kot ljubljanski. Nadzor nad otroki v reji je bil ravno zaradi oddaljenosti od zavoda, ki se je nahajal tudi v drugi politično-upravni tvorbi,

6 Da torej zavod ni imel svoje stavbe, ki bi ustanovo prostorsko ločila od drugih.

7 Povprečna starost novorojenčkov je bila v dunajski najdenišnici, kjer so te podatke izračunali za leto 1799, 8 dni in leta 1857 devet dni (Pawlowsky, 2001, 148).

8 Več o razvoju sistema po letu 1820 glej (Cvirm, 2012, 7-44).

9 Argumentiran je bil z oddaljenostjo do najdenišnice, prvi znani regulativ iz leta 1795 pa že določa višje potne stroške za prevzem tržaških rejencev.

nekoliko težji. Vendarle pa praksa rejniške oskrbe dokazuje, da oddaljenost ni predstavljala bistvene ovire niti pri jemanju otrok iz najdenišnice, niti pri nadzoru nad rejniškimi starši.

Najdenišnice so bile torej začasen prostor oskrbe otrok (novorojenčkov) in prostor posredništva, saj se je v porajajoči se meščanski civilni in politični ideologiji kot glavni prostor zaščite in vzgoje otrok uveljavila družina. Temeljne postulate takega odnosa najbolje razkriva leta 1811 izdan Obči državljanski zakonik. Družina je zamenjala prejšnji koncept idealne družbene ureditve, ki ga je reprezentirala »celotna hiša« (prim. značilnosti sistema: Brunner, 1968, tudi: Čeč, 2012b, 57-63). Sistem posredništva med družino, interesi države in zapuščenimi otroci je zrealil več ravni interesov in medsebojnih vplivov. Hkrati je imel tudi izrazito izpostavljeno vlogo posrednika oziroma posrednikov. Praksa oddajanja otrok dokazuje tudi tezo, da je bila skrb za otroke revnih »kolektivna« skrb (prim.: Čeč, 2012c, 217-223; Wales, 1984).

Zaradi začasnosti oskrbe v najdenišnici je bila vloga posrednikov v rejniškem sistemu zelo pomembna, saj so preko njih urejali vsi odnosi. Pomen posrednikov je povečevala še ena okoliščina: oddaljenost krajev, kamor so oddali rejniške otroke. Funkcija posrednika¹⁰ je bila pomembna za obe strani, ki sta nastopali v tem odnosu. A kljub temu, da je bil sistem organiziran zelo hierarhično, je bila vloga nadzornikov večplastna. Zagotovo so bili tudi odgovor na »očitno« potrebo (Vovelle, 2004, 189), torej potrebo po nadzoru z namenom preprečevanja zlorab in konfliktov v sistemu, ki ga je vzpostavila država. Država je prav v rejniškem sistemu dopolnjevala sistem starih (duhovnik) avtoritet z novimi avtoritetami (uradnik, zdravnik). Vsekakor gre v primeru rejniškega sistema v liku duhovnika za posrednika »starega tipa«, ki bi ga lahko ogrozili novi prostori prenosa idej, ki jih vzpostavi 19. stoletje, a se vloga duhovščine do konca delovanja rejniškega sistema na Kranjskem ne zamaje (drugače za dunajski primer Pawlowsky, 2001, 157). Ker je do otrok skupnost razvila posebno naklonjenost in posebno čustvovanje (prim. Čeč, 2012c, 217-230), je treba tudi temu fenomenu posvetiti del pozornosti, saj je ključen tudi pri vrednotenju vloge posrednika. Zahteve samega načina izvajanja oskrbe v okviru rejniškega sistema zagotovo olajšata stalni stik med reveži in bogatimi oziroma med predstavniki dominantne kulture in ljudmi, ki jih je potrebno izobraziti, »razsvetliti«. Stik med obema skupinama se »ponavlja« ob občasnem razdeljevanju rejniške oskrbe ali ob preverjanju razmer in upravičenosti do podpore. Občasno pa tudi ob pregledu življenjskih okoliščin določenega rejenca v času izrednih razmer. V rejniškem sistemu je prisotna želja po prenosu določenih praks v širše (zlasti ruralno) okolje. Zato je vloga posrednika v tem sistemu še toliko bolj pomembna.

MEHANIZEM NADZORA NAD REJNIŠKIM SISTEMOM

V zagotavljanju racionalnega sistema poslovanja in zaradi uresničevanja primarnih funkcij, ki jih je imela najdenišnica, so bili posredniki v sistemu oddajanja rejencev na

10 Metodološko definicijo kulturnega posrednika je uvedel francoski inštitut *Južni center*, ki je ideje C. Ginzburga, P. Burka in drugih združeval na simpoziju, kjer so avtorji prispevkov iskali značilnosti »tradicionalnega posrednika kultur«. Znanstvena srenja na tem simpoziju je župnike umestila v isto skupino kot notarje, zdravnike in učitelje ter to označila kot posrednike v »tradicionalnih družbah« (Vovelle, 2004, 181).

deželo ključnega pomena. Sonnenfels »velike koristi« poceni rejniškega sistema, »ki potrebuje zgolj nekaj posrednikov«, posebej predstavi v enem od svojih traktatov, v katerem zapiše: »ne potrebujemo namreč drugega kot manjšo hišo v odmaknjeni ulici z nekaj sobami, eno ali dve ženski na ruoti (winde), babico, ki jih [otroke] pregleda in dojljo, ki jih začasno doji, ter pisarja, ki napiše protokol (Sonnenfels, 1798, 255-256).

Zapletenost povezav in vzpostavitev številnih posrednikov naj bi v rejništvu (in najdenišnicah) zagotavljala vzdržnost sistema in pravilno vzgojo otrok. Sistem nadzorstva naj bi zagotavljal uresničevanje državnih ciljev, pa tudi temeljne mehanizme finančne in moralne/etične vzdržnosti sistema. Hkrati pa naj bi preprečeval njegove zlorabe. Ravno doseganje ciljev je bilo med glavnimi motivi donatorjev, da so se odločili za darovanje denarja, ki je bil potreben za delovanje vsake ustanove, ki je v zgodnjem novem veku in še v prvi polovici 19. stoletja skrbela za reševanje socialnih vprašanj.¹¹ Zaradi številnih tipov motivov izražanja sočutja do otrok (prim.: Šorn, 1979, 17) so bile donacije za revne in osirotele otroke med najbolj bogatimi. Zato se že ob začetku reorganizacije sistema rejništva v letu 1784 razvije dvojni sistem nadzora nad rejništvom: prvega predstavlja župnik; drugega pa inšpektor špitala in pozneje (višji) oče sirot.¹²

Rejniški sistem je bil zagotovo sistem, ki je bil zaznamovan z različnimi stereotipi, ki so jih ustvarjale obe strani od samega začetka delovanja najdenišnice. Posrednikov v sistemu rejništva je bilo veliko tudi zaradi številnih stereotipov, ki so se o tem sistemu razvili med elitami (Kertzer, 1999, 303-315). Enega prvih najdemo v poročilih vojaških komisarjev iz leta 1770-1771, kjer vojaški komisarji zapišejo, da matere iz Goriške in Istre brez vsakršnih čustev in zadržkov oddajajo svoje otroke v najdenišnice na beneško ozemlje (posebej je bil omenjen Videm) (Hochedlinger et al., 2005, 40). Če je ta stereotip označeval biološke matere, je drugi stereotip, enako zakoreninjen med lokalnimi elitami, označeval nadomestne rejniške starše, za katere je trdil, da ne posedujejo človeškega, še manj pa starševskega čustvovanja do krušnih otrok. Očital jim je, da jemljejo otroke kot blago in sebe kot trgovca. Takšno obsodbo najdemo še v dvornem ukazu, ki ga je spodbudilo poročilo Tržaškega gubernija, in v katerem so »deželanke«, ki so v Trst prihajale iz Kranjske označili kot trgovke z ljudmi (NŠAL, 1, 9. 11. 1807). Praviloma so tako označili kramarke, ki so v imenu rejniških mater vzele otroka iz najdenišnice. Podobno kritiko je postojnski okrožni glavar leta 1817 izrekel tudi na račun rejniških staršev, ko so v okolici Loga ob deželni komercialni cesti sredi zime leta 1817 našli truplo nekaj tednov starega otroka. Trdil je, da je verjetno nemogoče, da bi šlo za otroka, ki ga je rodila domačinka, čeprav te možnosti že zaradi nadzora njim nadrejenih organov niso smeli izločiti (AS, 3, 1817, S. 34, s. 1511, 31. 1. 1817). Ta in drugi odmevnimi primeri vzpostavljajo lik »prevarantske posrednice« (prim. Stariha, 2010, 5-18 in Čeč, 2008, 177) in določajo dva nova posrednika v rejniškem sistemu: posrednico med najdenišnico in rejniško materjo označeno kot »trgovko z najdenčki« ter sodnika preiskovalca. Drugi posredniki, ki so bili tudi povezani z institucijo najdenišnice in najdenčki, ki odigrajo posebno vlogo pri

11 Delovanje večine novih dobrotelnih ustanov je bilo odvisno od sprejema posamezne ustanove v okolju, v katerem je bila ustanovljena.

12 Takšen termin je vpeljal prevod Lipičevega dela (prim.: Lipič, 1834, 377).

vzpostavitvi in delovanju rejniškega sistema v nekaterih okoljih po letu 1820, so tudi okrožni zdravniki, a se njihova mreža v tem obdobju šele razvija, zato zdravnik še ne more oddigrati ključne vloge (prim. Keber, 2007; Železnik, 2010, 293-328). Včasih so kot zagovorniki v sistemu rejništva, zlasti ko je šlo za najbolj bolne otroke, nastopali še drugi posredniki, ki pa jih najdemo samo v izjemnih primerih. In primer invalidnega najdenčka je bil izjemen primer. Potrdilo, da bremena oskrbe rejniškega otroka zaradi bolezni in živčnih napadov ni moč več naložiti njegovim krušnim staršem, so v primeru tega bolnega rejniškega otroka potrdili tako krajevni sodnik, dva zastopnika lokalne skupnosti in krajevna gosposka (AS, 2, 1817, 31, 29. 7. 1817 in 17. 7. 1817). Tudi vse te avtoritete lahko označimo kot občasne posrednike v rejniškem sistemu.

Vsekakor so bili imaginariji rejniških staršev¹³ pogosto daleč od realnosti in tudi od politike države, ki jo najbolj razkrivajo traktati političnega in pravnega teoretika J. Sonnenfelsa. Ravno država je podpirala dodatne finančne spodbude, da bi oddala v rejo tudi tiste otroke, ki so bili kakorkoli invalidni ali umsko prizadeti. Tak je bil tudi primer Antona Grobarja - najdenčka, ki je bil tako invaliden, da so rejniške starše, ki so ga vzeli v oskrbo v Sostrem (in pozneje v okolici Stične) nagradili z višjo denarno premijo za vzdrževanje otroka, ki je znašala 24 goldinarjev za prvo in drugo leto reje (AS, 2, 1817, 31, 17. 7. 1817). Nato pa so jo s posebnim sklepom deželnega gubernija razširili tudi na vsa ostala leta njegove rejniške oskrbe (AS, 2, 1817, 31, 29. 7. 1817). Primer sodi še v čas, ko ni bila izvršena sistematizacija podpor takšnim otrokom; uvede se šele leta 1829 (Melzer, 1846, 77). In nenazadnje »komercialni« odnos elit do rejniškega sistema razkriva gubernijska odredba iz leta 1819, ki je obnavljala možnost pridobitve dodatnih ugodnosti za tiste starše, ki bi v brezplačno rejo vzeli dva otroka (AS, 2, 1820, 8. 4. 1819, št. 9945). Oba primera dokazujeta, da je država z dodatnimi finančnimi spodbudami zavešno izpostavljala materialni vidik rejništva, da je tako sledila političnim ciljem v oskrbi revnih, ki jih je vzpostavila.

Ne glede na družbene stereotipe o trgovini z otroki in domnevne primere zlorab je država že kmalu po vzpostavitvi sistema uvajala načrtno propagando za prevzem otrok iz najdenišnice, ki naj bi jo tako po politični teoriji kot v praksi izvajali duhovniki. Najdenišnice so z zdatno podporo lokalnih političnih elit spodbujale hitro oddajo otrok v rejo, ki se ni ozirala na njihovo starost, niti na vremenske razmere, v katerih so bili otroci oddani, čeprav so določeni regulativi zahtevali, da se te okoliščine upoštevajo.¹⁴ Del vsakdana, ki je nagovarjal cel spekter čustev posameznikov, so že v 18. stoletju postale tudi posebne okrožnice vsem župnijam v Ljubljanski kresiji. Te so vedno znova sporočale, da imajo v tržaški najdenišnici pomanjkanje dojilj in zahtevali od župnikov, da spodbujajo lokalno prebivalstvo »k temu delu ljubezni do človeka« (*zu diesem Werk der Menschenliebe*)

13 Del teh imaginarijev je izredno zakoreninjenih in pridejo v ospredje tudi v času, ko se deželne oblasti na Kranjskem odločajo o usodi rejniškega sistema (glej Cvirn, 2012, 22, 26-37), polni pa so jih tudi dopisi in sodba kazenskega sodišča (Stariha, 2010, 13-14).

14 Upraviteljem najdenišnic so naročali, da mora namreč višji sirotinski oče paziti, da se ne oddaja novorojenčkov pozimi, ko je premrzlo in da ne oddaja bolnih otrok, saj bi lahko pot škodila njihovemu zdravju. Otroke so na dolgo pot oddajali ne glede na letni čas, kar dokazuje tudi praksa drugih najdenišnic v monarhiji (AS, 2, 1820, s. 7, 6778).

(ZAL, 1, 1791, p. 7); isto dikcijo pa najdemo tudi v patentu, ki zadeva dunajsko najdenišnico: Pawlowsky, 2001, 157). Pogostost tovrstnih okrožnic v 90. letih 18. stoletja dopušča trditev, da niso imele veliko skupnega z resničnim pomanjkanjem dojilj in da so bile zlasti odraz politike zlasti tržaške porodnišnice, ki je hotela ustvarjati čimmanj stroškov z dojiljami in ki se je neprestano soočala s prostorskimi težavami. Kranjske oblasti so nekajkrat, tako kot leta 1807, celo obtožile tržaške, da slednjih sploh ne zanima dobrobit otrok (AS, 2, 1807, s. d.). Ne glede na besedne vojne uradnikov je avgusta 1794 okrožje znova prosilo, da se iz prižnic oznani, da naj pridejo potencialni starši po otroke v ljubljansko ali tržaško porodnišnico (ZAL, 1, 9. 7. 1794 in 1. 8. 1794). Prošnje za sprejem otrok iz tržaške najdenišnice so postajale ciklične (ZAL, 1, 3. 2. 1792 in p. 5 -7, 18. 1. 1796, 27. 10. 1796, 9. 6. 1797).¹⁵ Skladno s specifičnimi okoliščinami so se nekoliko spreminjala zgolj sredstva motivacije in posledično tudi vsebina okrožnice. Lokalna duhovščina je bila s strani države vedno znova »naprošena«, da je motivirala posameznike za »plemeniti namen« sprejemanja rejniških otrok: leta 1796 so tako obveščali prebivalstvo »na deželi« (podeželju), da je v najdenišnici kar sedem »nepreskrbljenih« otrok (ZAL, 1, 29. 10. 1796), leta 1791 pa so trkali na čustva potencialnih rejniških staršev z besedami, da bodo otroci brez primerne oskrbe izpostavljeni pogubi (»verderben«) (ZAL, 1, 27. 8. 1792). Prvič leta 1804, nato pa še leta 1813, so rejniškim staršem, če so v oskrbo sprejeli dva otroka brezplačno, dovolili, da so enega do 22 leta obdržali kot delovno silo, potem pa so enega od obeh oddali v vojsko namesto svojih sinov (Melzer, 1846, 35 in Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 14. 5. 1819, NŠAL, 2, I/5, 14. 5. 1819). Posebej velik problem je nastal leta 1825, ko je tržaška najdenišnica podaljšala dobo plačane oskrbe rejniških otrok (Melzer, 1846, 64). To dejanje je sprožilo strah deželnih oblasti na Kranjskem, ki so morale poskrbeti za oskrbo najdenčkov iz ljubljanske najdenišnice in jih prisililo tudi, da so dvignile premije za vzdrževanje za najdenčce iz Kranjske najdenišnice (prim. Melzer, 1846, 33, 64, 77 in Cvirn, 2012, 15-16).

VLOGA DUHOVNIKA V REJNIŠKEM SISTEMU

Kot centralni lik nadzora nad rejniškim sistemom se že od vzpostavitve sistema izpostavlja lokalni duhovnik. Iz lokalne moralne avtoritete je »podeželski« župnik v absolutizmu postajal izredno pomemben uradnik države.¹⁶ Tako vlogo mu je dodeljevala država in prek nje vodilni državni teoretiki. Duhovščina je predstavljala ključni element v vzpostavljanju novih birokratskih ustanov, ki so se skrbele za urejanje določenih socialnih vprašanj. Vloge župnika v rejniškem sistemu v istem času je bila do določene meje podobna njegovi vlogi v drugih zavodih za reševanje socialnih vprašanj. Kako je oblast razumela vlogo župnika, izvrstno razkriva navodilo ob ustanovitvi ubožnega inštituta: *»kann vor der Hand nichts wirksamer seyn, als wenn der hochwürdige Herr Seelsorger als Aufseher die unterhabende Pfarrmenge in den Predigten, bey dem christlichen Lehre und bey allen sonstigen Gelegenheiten, von der Wichtigkeit des Gebots der Liebe des*

15 Za obdobje 19. stoletja pa jih navaja Cvirn (Cvirn, 2012, 16).

16 Pozneje pa so zdravniki v službi države prevzemali praktično religiozne poteze (prim. Železnik, 2010, 298).

Nächsten zu unterrichtet, ihnen das Elend ihrer Mitmenschen lebhaft vor Augen stellet ihr Herz zum thätigen Mitleid gegen diese ermähret und ihenn sowohl den ewigen als zietlichen Nutzen des Almosengebers deutlich erkläret (Unterricht, 1786, 15, Erste, 1779, 64-65).« Vloge duhovnika teoretiki države niso videli samo v njihovi moralni avtoriteti, ampak je bilo za predstavnike oblasti enako pomembno njegovo dobro poznavanje »lokalnih okoliščin«. Predstavljeni citat izvrstno pokaže, da je iz lokalne moralne avtoritete, ki se je skozi zgodnji novi vek boril za »primat« do kaznovanja moralnih (zlasti spolnih) prekrškov, »podeželski« duhovnik postajal izredno pomemben uradnik države. Navodila župnikom za delovanje ubožnega inštituta, ki so bila enotna za vso monarhijo, dokazujejo, da je bila »uradniška« funkcija dušnih pastirjev že leta 1785 precej samoumnevna. Ta postulat je bil povezan z vzpostavitvijo drugega sistema reševanja socialnih vprašanj - sistema načrtnega, nadzorovanega zbiranja in razdeljevanja ubožne podpore, ki ga predstavljajo leta 1779 prvi ubožni inštituti. Nove naloge župnikom v 80. letih 18. stoletja torej sledijo tudi osnovnim načelom predsednika komisije za dobrodne ustanove, ki je hkrati tudi eden od idejnih vodij ubožnih inštitutov (Čeč, 2012a, 40-51). Župnikom je v duhu reformnega katolicizma država nalagala vedno nove aktivnosti zlasti na področju reševanja socialnih vprašanj (glej zlasti njihovo pomembno vlogo v sistemu župnijskih ubožnih inštitutov (Čeč, 2012a, 37-51) in splošne uprave (npr. prva štetja prebivalstva (prim.: Bruckmüller, 1985, 328, Valenčič, 1996, 53-63)). Hkrati pa so predstavljali pomemben vezni člen pri komunikaciji oblasti s podložniki (Pranzl, 2008, 39). To nalogo so dokazovale tudi verske reforme in 18. let 18. stoletja, enako goreče pa so jo zagovarjali tudi vodilni politični teoretiki v monarhiji.

J. Sonnenfels je tako zastopal stališče pravne in politične teorije, da z nadzorovanjem izvajanja zakonov stopa duhovništvo kot poseben stan v razred državnih uradnikov in zaradi tega pod »skupno vodstvo«. Sočasno s to zahtevo je isti teoretik uveljavljal tudi zahtevo po načrtovanem in nadziranem izobraževanju duhovnikov. Istočasno z zahtevo po prevzemu uradniških del s strani duhovščine je država v grobem predvidela njihove dohodke in menila, da je prav, da tudi duhovniki dobijo pokojnine (prim. Sonnenfels, 1798, I, 234-248), ki so bile v absolutizmu dodeljene uradništvu. Vodilni teoretik habsburške monarhije v nadaljevanju teoretičnih navodil določa, kako naj živi duhovščina, nasprotuje, da bi se duhovščina preživljala z dohodki od kmetijstva in od njih zahteva stalno izobraževanje in »branje«. Zlasti je ta premik v dojemanju vloge duhovnika, ki stopi v ospredje v tem, sicer drugem Sonnenfelsovem delu o upravi (1798), omogočen s teritorializacijo cerkve in izboljšavo njihove uprave, ki sta predstavljali temeljna pogoja za državno instrumentalizacijo cerkvene infrastrukture in osebja. Katoliška cerkev je bila z načrtno reformirano mrežo župnij (Bruckmüller, 1985, 324-326) in z nadzorovanim izobraževanjem duhovnih pastirjev ob koncu 18. stoletja edini politični predstavnik monarhije, ki je imel neposreden kontakt z najširšimi sloji prebivalstva. Župniki so postali »očetje ljudstva«, razvili so drugačno samopodobo in postali tisti, ki so tudi v praksi skrbeli za dobrobit »ovčic« (Bruckmüller, 1985, 326-327). Župnijsko mrežo je namreč država z reformo župnij leta 1784 še dodatno racionalizirala.

Vloga duhovnika se je v rejniškem sistemu začela intenzivno poudarjati zlasti po letu 1784, kar je bilo na eni strani povezano z že izvedenimi verskimi reformami in na drugi

strani z začetkom jožefinskih reform na področju reševanja socialnih vprašanj. Glavni cilj oskrbe rejniških otrok, nad katerimi bi moral izvajati nadzor duhovnik, so bili: skrb za fizični razvoj otroka, priučenje morale, ki se je odražala kot religioznost in volja do dela in osnovno šolanje otroka v branju in pisanju, ki ga je utemeljila že splošna šolska obveznost (Sonnenenfels, 1798, 262-263 in rejniške pogodbe). Ko je bil na Dunaju ustanovljen prvi fond za oskrbo rejniških otrok, so bila jasno določena tudi pravila delovanja. Zelo jasno je bila definirana tudi vloga duhovnika v sistemu nadzora nad najdenčki (prim.: Pawlowsky, 2001, 157). Določi jo po navodilih centralnih organov uprava civilne bolnišnice in najdenišnice. Tudi na Kranjskem je bil duhovnik do reforme nadzora rejniškega sistema leta 1820 glavni posrednik med politiko države in lokalnih oblasti ter rejniškimi starši. Bil je prva moralna avtoriteta in hkrati motivator, na katerega so se obračali deželni in lokalni organi, ko so skladno s svojo izobrazbo in delovnimi nalogami zagotavljali uresničevanje sistema, ki ga je vzpostavila centralna oblast. Jasnost nalog je bila potrebna zlasti zato, da so se določila razmerja posameznih akterjev v rejniški oskrbi. Zato so okrožnice in regulativi, ki obnavljajo vedenje o rejniškem sistemu in urejajo eno ali več področij delovanja duhovščine znotraj rejniškega sistema na Kranjskem, relativno pogosti.¹⁷

Kompleksnost vlog razkriva tudi prvi ohranjeni regulativ rejniškega sistema iz leta 1805. Temu pravilniku sledi regulativ iz leta 1820, ki bolj natančno določa funkcijo očeta sirot. Slednji zlasti v delu, v katerem vzpostavlja odnos med višjim sirotinskim očetom in drugimi nadzorniki v sistemu povzema starejše patente in navodila. Oba regulativa posredno določata tudi vlogo duhovščine, ki je bila definirana že v prvem leta 1787 izdanem podučilu duhovščini na Kranjskem o reji in vzgoji otrok in se je nanašala na rejence iz ljubljanske najdenišnice. V njem je bilo določeno, da rejniški starši sicer dobijo prvo plačilo za oskrbo zaupanih otrok v Ljubljani, da pa je potem izplačevanje premij predano duhovnikom (AS, 1, Unterricht in Kontrakt). To podučilo, ki je spremljalo vzpostavitev ljubljanske najdenišnice, je glede na vsebino, ki jo sporadično predstavlja Pawlowsky, zelo podobno novici, ki so ga leta 1784 dobili duhovniki v okolici Dunaja (prim. Pawlowsky, 2001, 157). Ker so se bali, da bi se duhovščina izmikala izplačevanju tovrstnih premij s sklicevanjem na neznanje, so okrožnico dopolnili s t. i. dnevnikom, tabelo z vsemi premijami, ki bi jih dobili rejniški starši. Ker je šlo za »pouk«, je ta vseboval natančna navodila, kam morajo župniki vpisati kakšen podatek. Skladno s procesom načrtnega nadzorovanja in klasifikacije, kot bi trdil M. Foucault. Še več, da ne bi prihajalo do nejasnosti, so vpisom v posamezne rubrike sledile celo razlage, kaj pomenijo podatki,

17 Verjetno so za kranjske rejniške starše določeni regulativi obstajali že pred ustanovitvijo ljubljanske najdenišnice leta 1788, saj so na podeželju skrbeli za rejniške otroke iz tržaške civilne bolnišnice, vendar so izgubljeni. Najstarejša ohranjena navodila župnikom in rejniškim staršem iz leta 1805 povzemajo verjetno veliko že prej obstoječih pravil, katere dele so vedno znova obnavljali s posebnimi okrožnicami (nekatere iz 80. let so se ohranile). To posredno dokazujejo drugi ukazi in navodila: že marca 1792 so v celotni monarhiji ponovno opozorili, da morajo rejniški otroci prejemati brezplačna zdravila in zdravniško oskrbo (za Dunaj je to veljalo že leta 1784, Pawlowsky, 1784, 154). Stroške oskrbe rejencev je na podeželju nadzoroval duhovnik, ki bi moral voditi posebno evidenco stroškov, ki bi jim jih nato povrnili nadzorniki nad najdenčki ob letnem pregledu (Musterung) (ZAL, 1, 8. 3. 1792). Čisto isto zahtevo pa najdemo že leta 1784 v regulativih najdenišnice na Dunaju.

ki so bili kot primeri vpisani v rubrike. Skratka za izšolane duhovnike ni bilo nobenega opravičila več, da ne poznajo sistema in da niso kos svoji nalogi (AS, 1, Unterricht). Centralna oblast je od duhovščine zahtevala tudi, da nastopajo v funkciji nadzornikov, da so torej tisti, ki skrbijo za izplačevanje rejniških premij, saj najbolje poznajo rejniške starše in so hkrati tisti, ki najbolje poznajo tudi zlorabe s strani rejniških staršev. Skratka bili so zadolženi, da poskrbijo, da je rejniški otrok dobil primerno oskrbo (AS, 1, Kontrakt, s. d.), kot je bilo zapisano v osnutku pogodbe za rejniške starše na Kranjskem. Župniki so bili dolžni skrbeti za njihovo primerno vzgojo, kjer je posebej poudarjena tako verska vzgoja kot nadzor nad obiskovanjem šol.

V obeh drugih regulativih (1805, 1820) je bila zlasti izpostavljena skrb duhovnikov za vzgojo rejniških otrok, zlasti za versko vzgojo, a tudi za nadzorovanje oskrbe najdenčkov pri rejniških starših. V regulativu iz leta 1805 so od duhovnikov zahtevali tudi, da mora biti njihova »gorečnost« (torej moralna drža) tista, ki naj spodbuja rejniške starše k temu bogu všečnemu delu (torej k sprejemanju rejniških otrok), v »to in onozemsko dobro« zapuščenih sirot (1805). Posredno bi morali biti namreč tisti, ki bi kot moralne in intelektualne avtoritete rejniškemu staršem »jasno« razložili njihove dolžnosti. Vse pomembne značilnosti rejniškega sistema je namreč razkrivala rejniška pogodba, ki jo je skupaj z najdenčkom dobil vsak rejniški starš in je bila vsaj od začetka 19. stoletja takoj oddana lokalnemu duhovniku. Tako je bila vzpostavljena še ena okoliščina, zaradi katere se duhovniki niso mogli sklicevati na nevednost glede svojih obveznosti. Rejniške pogodbe so bile polne baročno obarvanih povedi, kot je naslednja; »ker mi je bil otrok dan v skrb od njegovega veličanstva, najvišjega deželnega kneza, se obvezujem, da bom zanj skrbel in mu bom namenjal takšno skrb, kakršno so straši dolžni namenjati svojim lastnim otrokom in da bom imel tega otroka v vsem za svojega lastnega.« (AS, 1, Kontrakt, s. d.) in za katere predpostavljamo, da je večina rejniških staršev seveda ni razumela. Za njihovo razlago je bila ključna avtoriteta duhovnika. Prek drugih členov pogodbe so bili rejniški starši tudi podučeni, da bodo za otroke dobili brezplačna zdravila, če bi rejniški otroci zboleli. Duhovniki naj bi otrokom zagotovili brezplačne knjige, ki bi jih potrebovali za šolo. Rejniškemu staršem so sicer v podučilih sporočali, da se morajo zglasiti pri lokalnem župniku, kateremu država »v roke postavlja popolno zaupanje, da bo dobro izbral med tistimi potencialnimi rejniškimi starši«, ki bodo najbolje izpolnjevali namene njegovega veličanstva,« (AS, 1, Kontrakt, s. d.).

Komunikacija med vodstvom najdenišnic in duhovniki se je pogosto odvijala tudi mimo ustaljenih načinov uradne korespondence med nižjimi in višjimi upravnimi oblastvi. Iz leta 1787 narejenega popisa 150 rejniških otrok, ki so bili v reji na Kranjskem, je jasno razvidno, da je zaradi pomanjkanja »primernih ljudi«, vodstvo tržaškega špitala neposredno sodelovalo kar s »predstojniki« župnij, kjer so bili otroci v oskrbi (AS, AS-14, reg. II, šk. 281, 11. 8. 1787). A še ko so leta 1817 začeli preiskovati sumljive smrti otrok, je nadzornik špitala, ki je nosil naziv inšpektorja, zaprosil župnika v Dobu, da preveri vse rejniške matere, ki so skrbele za otroke iz tržaške najdenišnice. Zahtevo inšpektorja špitala je župnik vzel zelo resno. Kar sam je predal sporočilo župnijskemu upravitelju v sosednji moravški župniji, kjer je bilo rejniških otrok največ. Njegova vnema se torej ni končala pri preverjanju rejniških mater in najdenčkov v svoji župniji, ampak je isto obve-

stilo poslal tudi v sosednjo župnijo – Moravče, saj je menil, da tudi v sosednji župniji živi nekaj mater, ki so jim bila izdana potrdila o primerni moralni drži. Svojemu stanovskemu kolegu se je opravičil, ker zaradi slabega vremena prošnje za razglas patenta ni dostavil sam. Pismu pa je priložil celo uradni dopis, ki ga je dobil iz Trsta. Hkrati je moravskega župnika vljudno prosil, da mu omenjeni dopis ob prvi priložnosti tudi vrne (NŠAL, 2, I/5, s. d.). Med upravami obeh najdenišnic in duhovniki so se zaradi vsakodnevnega dela in zaradi zlorab in različnih poizvedovanj v zvezi z najdenčki razvile neposredne oblike komunikacije, ki so velikokrat potekale brez vpletanja nadrejenih upravnih organov, kot bi se to moralo zgoditi, če bi se upoštevala hierarhična in birokratska pravila. Prav kazenski pregoni rejniških zlorab iz leta 1817 dokazujejo že zelo vzpostavljene oblike sodelovanja in komunikacije med lokalno duhovščino in upraviteljem tržaške najdenišnice ter državnim knjigovodstvom, ki je v začetku 19. stoletja skrbelo za pravilno razdeljevanje sredstev iz tržaškega ubožnega fonda.

Najbolj vestni duhovniki so skrbno spoštovali pravila uradniškega poslovanja, verjetno sicer le do trenutka, ko dela z rejniškimi otroci in njihovimi starši ni bilo preveč. Tako so skrbno vodili sezname izdanih moralnih potrdil ženskam in sezname otrok, ki so jih dobili v oskrbo. Seveda je bil nadzor nad 20 potencialnimi rejnicami v Dobu lahek in tudi leta 1799 je bilo 35 otrok, za katere je izračun polletne oskrbnine naredil župnik v Moravčah, še obvladljivo početje (NŠAL, 1, fasc. 35 in NŠAL, 2, seznam, s. d.). Duhovnik je bil tisti, ki je moral upravo špitala (najdenišnice) obvestiti o vsaki smrti otroka. Že zelo zgodaj so začeli duhovniki v župnijah, v katere je bilo oddanih največ najdenčkov, birokratsko natančno zapisovati smrti najdenčkov, tako, da so pri vsakem imenu zapisali tudi številko pogodbe, s katero so bili oddani v rejo. Zaradi zahtev in zelo pogostih pritiskov upravnikov najdenišnice so bile izredno vestno vodene zlasti matične knjige moravskega župnika. Stroški oskrbe rejencev so namreč vedno znova predstavljali problem in zato so si uprave prizadevale, da bi plačale čim manj oskrbnine za otroke.

Župnikom je bila dodeljena tudi funkcija skrbi za zdravje najdenčkov na sploh, saj so rejniške starše v primeru bolezni napotili kar k lokalnemu župniku, ki je bil tisti, ki je nato poklical okrajnega zdravnika ali lokalnega uradnika. Župnik je bil tisti, ki je skrbel ne samo za evidenco smrti najdenčkov, bil je tudi tisti, ki mu je bilo potrebno naznaniti vsako bolezen otroka. Smrt otroka so morale prijaviti tudi druge osebe, zlasti, če bi kdo sumil, da se smrt rejniškega otroka skriva. Skrivanje smrti rejenca so predstavljali kot izrazito nemoralno dejanje: »Skrivanje smrti otroka razumemo kot krajo denarja za reveže in je zato to zločin, ki se ga kaznuje po zakonih brez vsakega spregleda,« (AS, 1, 24. 11. 1787).

Iz lastnih izkušenj so župniki do določene meje razvijali tudi znanje o otroških boleznih in morali samostojno razumeti določene pojave. Kot kažejo številne raziskave, je bilo njihovo znanje o boleznih slabo in nenatančno (prim.: Kertzer, 1999, 303-315). Visoka smrtnost otrok v rejniški oskrbi do leta 1820 kaže, da do bolj širokega sprejetja medicinskega znanja in praks ter uvajanja zdravil na podeželju še ni prišlo.¹⁸ Ker mnoge župnije, v katerih so vzgajali rejniške otroke, niso imele stika z zdravnikom, saj se je

18 Cvirn navaja poročilo Alojza Valente, da je tik pred odpravo rejniškega sistema na Kranjskem deseto leto dočakalo 48, 3 % najdenčev (Cvirn, 2012, 32).

zdravstvena mreža šele vzpostavljala, v prvem obdobju rejniške oskrbe verjetno ni prihajalo do bolj intenzivnega prenosa idej in razširjanja novih medicinskih praks. Izjema je bil Heinrich Weber, ki je kot okrožni zdravnik obiskoval matere, jih izobraževal o boleznih in skrbel, da so pravilno vzgajale otroke (Laibacher Zeitung, 1. 12. 1820). Proces spreminjanja praks je bil zagotovo počasen, saj splošne razmere v rejniški oskrbi ob koncu 18. stoletja zagotovo postavljajo dvom v izvajanje tega člena pravil. Do določene mere je rejniški sistem vendarle spreminjal prakse oskrbe in skrbi za dojenčke v kmečkih okoljih, saj so poleg otrok rejniške matere dobile tudi dva vatla kocev, treh velikih plenih, dveh povojev za roke, mali povoj za popek in dveh velikih (Lipič, 2004, 331) in nekaj drugih povojev. Iz uradniške korespondence je občasno videti tudi, da najdenišnica ni dajala predpisane obleke in je zato zahtevala, da se starši za prevzem obleke za otroke sami oglasijo pri vodstvu tržaške najdenišnice. Če jim je bila ta informacija posredovana, so pri tem opravilu zagotovo zopet potrebovali posrednika (ZAL, 1, 18. 1. 1796), ki je odšel v Trst po obleko za njihove krušne otroke. In tržaška najdenišnica je že v regulativu iz 1805 predpisovala, da se otrokom ne sme dajati premastne in premočne hrane. Poleg tega je v začetku 19. stoletja tržaška najdenišnica cepila vse dojenčke v najdenišnici proti črnim kozam (t. i. vakcinacijo - cepljenjem z govejo vakcino), a ni jasno, ali so bodoči krušni starši vedeli za to medicinsko prakso.

Poleg uradniške funkcije duhovnika je zelo pomembna ostajala »tradicionalna« funkcija župnika kot moralne avtoritete, ki je skrbel za socialno discipliniranje, a tudi izobraževanje lokalnega prebivalstva. Državni teoretiki poznega 18. stoletja so namreč menili, da pri podeželskem prebivalstvu na mesto privzgajanja morale stopi vzgoja v religiji (Sonnenfels, 1798, I, 234). V zgodnjem novem veku je bila funkcija duhovnika kot moralne avtoritete osredotočena zlasti na privilegij cerkve, da je bdela nad moralnim življenjem lokalnega prebivalstva in kaznovanjem nemoralnih deliktov posameznikov.¹⁹ Podatkov o moralni vlogi duhovnikov sicer nimamo veliko, a leta 1796 so graška navodila²⁰ za delovanje tamkajšnjih socialnih ustanov in zavodov celo priporočala, da župniki matere večkrat opomnijo na materinsko ljubezen do najdenčkov in da najdenčke obiskujejo ter tako s svojim zgledom in »očetovsko skrbnostjo« sami prispevajo k njihovi dobrobiti (AS, 2, 1818, 63, 13. 1. 1796).

Omenjen diskurz je zlasti pomemben zato, ker so ravno na polju mehanizmov nadzora: pri izdajanju moralnih potrdil ženskam pogosto trčili politični interesi države z interesi lokalne duhovščine. Ravno duhovniki so pogosto dojemali najdenčke kot sim-

19 Nad nemoralnimi dejanji, ki so sodila v primat kazenskega sodstva, pa cerkev prek svojih organov ne bi smela več odločati. Z izdajo kazenskega reda Karla V. *Consitutio criminalis Carolina* - Karoline leta 1532 sta si namreč cesar in posvetna oblast pridržala glavni primat v izvajanju kazenskega sodstva. Nadzor nad moralo posameznikov je torej kljub drugačni zakonodaji do določene mere ostajal privilegij cerkve, da ostaja vrhovni razsodnik v primerih moralnih prekrškov. Začel se je spor, ki se je vlekel skozi celotni zgodnji novi vek, ko si je pa je še daleč v 20. stoletje najti primere sramotilnega kaznovanja nezakonskih mater (Čeč, 2007, 420–421, glej tudi mlajše primere pri Makarovič, 2011, 206–207). Tak način kaznovanja nedovoljene spolnosti država prepove že v kazenskem redu Marije Terezije - Terezijani, eksplicitno pa sramotilne kazni država duhovščini prepove še v 80. letih 18. stoletja (Čeč, 2007, 241).

20 Kot pripomoček za pripravo so jih dobili kranjski uradniki.

bol nemorale, saj so bili v veliki večini nezakonski otroci. V tem času država ni samo bila boja z duhovščino zaradi neprimerne sramotilnega kaznovanja nezakonskih mater, zelo težko se je uveljavila tudi zahteva po vpisovanju nezakonskih otrok v krstne knjige, ki pa so nekateri župniki uresničili tako, da so nezakonske otroke vpisovali na posebne liste, ki so jih zgolj vstavili v krstne knjige (prim.: Studen, 2001, 198-199 in NŠAL, 3). Prav zato v rejniškem sistemu niso bili redki primeri, ko so bili interesi duhovščine drugačni od interesov države: ker so bili rejniški otroci stigmatizirani kot nečastni, so nekateri duhovniki zavestno odrekli izdajo moralnih potrdil materam, da bi lokalno okolje »obvarovali« pred nemoralnostjo, ki so jo poosebljali najdenčki. Da v svojem okolju ne bi imeli preveč stigmatiziranih otrok, nekateri duhovniki potencialnim krušnim materam niso izdali moralnih potrdil. Da je bila ta praksa pogosta, kaže zlasti zmanjševanje števila najdenčkov po smrti ali odhodu določenega duhovnika, ki je rejniški sistem podpiral. Motivi podpore določenega duhovnika sicer ostajajo prikriti, a je verjetno sledil pravilom rejniškega sistema skladno z zahtevami oblasti. Z razvojem birokratskega aparata in sredstev komuniciranja (zlati časopisja) so nadrejene oblasti posebej politično lojalne duhovnike tudi javno pohvalile. To pohvalo si je najprej zaslužil Joseph Kuralt, kaplan župnije Moravče, v kateri je bilo leta 1820 v reji 141 rejencev (Laibacher Zeitung, 1. 12. 1820).

Skrb duhovščine za vzpostavljanje določene stopnje moralnosti se ni končala pri nadzoru nad lokalnim prebivalstvom. Čeprav bi se lahko v pojmovnem svetu podeželskega življa župnik veljal naprej za nadzornika, je bil hkrati njihov prvi podpornik. V imaginariju podeželskega prebivalstva je bil tisti, ki je simboliziral preživetje družine in omogočal družini dodatni dotok denarja. Bil je torej tisti, ki je družini zagotavljal tisto finančno prednost sistema, ki jih je reševala zlasti v času eksistenčnih kriz. Dodatni ali edini finančni vir, ki ga je predstavljala podpora za rejo otroka, je bila v takšnih okoliščinah ključna za preživetje družine. Duhovnik, ki je bil njihov stik z rejniškim sistemom, je bil torej tisti, ki je kakšno od družin obvaroval pred revščino in najhujšo stisko. Duhovniki se namreč niso vedno držali načela, da rejniške matere ne smejo izhajati iz najnižjih slojev prebivalstva.²¹ Praksa je bila pogosto precej drugačna, kar kaže še en primer – seznam izdanih potrdil rejniškim materam v Dobu. Čeprav podatki o posesti, ki zapisani ob vsaki prosilki za potrdilo o primernem moralnem vedenju v tej župniji, ne kažejo popolne slike prihodkov družine (prim. Schulmbohm et al., 2000), ki je imela namen prevzeti rejniškega otroka, so vendarle izpovedni. V župniji Dob je tamkajšnji župnik od leta 1811 do leta 1817 izdal potrdila desetim ženskam, ki so hotele postati rejnice: 4 so bile poročene na celi kmetiji, 2 sta živeli na kmetiji, ki je bila velika za tretjino prejšnje ali na t. i. tretjinskih kmetijah. Zelo malo premoženja pa so imele kar tri matere ali dobra tretjina prosilk: ena je bila primožena na 3/8 kmetijo, druga na 1/12 kmetijo, zadnja prosilka pa je bila celo gostačica. Bolj poveden je podatek, da je od desetih otrok, vpisanih v ta seznam, umrl samo eden. Župnik v Dobu je očitno izbiral matere, za katere je vedel, da dovolj dobro skrbijo za otroke. Njegova praksa je bila sicer daleč od praks iz nekaterih drugih rejniških

21 Podobne zahteve so nato vsebovane v redu, ki je izšel 18. marca 1821 na Dunaju (prim. Pawlowsky, 2001, 150).

okolij na Kranjskem, kjer je preživelo majhno število rejniških otrok. Prav omenjeni primer dokazuje, da so bili duhovniki včasih tudi tisti, ki so stopili na stran družin, ki bi jih morali zgolj nadzorovati. Podobno držo nekaterih duhovnikov najdemo tudi v primerih rejniških staršev, ki so jim drugi nadzorniki v sistemu rejniške oskrbe hoteli vzeti rejniške otroke in s tem tudi rejniško oskrbo. Duhovniki so se večkrat zoperstavili mnenju očeta sirot in stopili v bran nadzorovanih, zagovarjali so moralno zglednost staršev, o kateri je dvomil zlasti drugi neposredni nadzornik- višji oče sirot. Staršem, ki jim je bilo zagroženo, da ne bodo več dobivali dodatnega finančnega vira, je duhovnik ubranil njihov vir zaslužka. Duhovnik je bil tudi tisti, ki je v imenu rejniških staršev komuniciral z višjimi oblastmi glede podaljšanja plačila za katerega od otrok.²² Prav tako pa so bili samo oni tisti, ki so iz človečnosti in sočutja do otrok, če uporabimo baročne pridevnike iz patentov o rejniškem sistemu izdanih v 18. stoletju, jamčili, da je nek otrok resnično brez staršev ali da so njegovi starši popolnoma brez sredstev za preživetje.

Zadnja funkcija posrednika, ki je postavljala duhovščino na stran prejemnikov in uporabnikov sistema, je naletela pri državnih teoretikih na neodobranje. Zavestni prestop na stran »tistih od spodaj«, je zagotovo vplival na utrjevanje avtoritete duhovščine v lokalni skupnosti na eni strani in željo po postopnem zmanjševanju njihovega vpliva v rejniškem sistemu. Takšna avtoriteta pa jim je omogočila izvajanje drugih funkcij, v kolikor so se zanje zavzemali: npr.: od druge polovice 18. stoletja je postajala izrazito pomembna njihova funkcija vzgoje in šolanja »neizobraženega« podeželskega prebivalstva.²³ To vlogo so nekateri župniki v praksi tudi izvajali.²⁴ Čeprav se zdi, da se je vloga duhovnika v sistemu najdenišniške oskrbe prej (že okoli leta 1820) zmanjšala (prim.: Pawlowsky, 2001, 157), kot se je ta vloga zmanjšala v okviru javne socialne oskrbe, je duhovnik še vedno ostal tisti, ki je imel neposredni stik z najdenčki in njihovimi rejniškimi starši. Bil je tudi tisti, ki je skrbel za moralni nadzor nad rejniškimi materami in stopil tem tudi v bran. Zato je država že zgodaj vzpostavila še drugi mehanizem nadzora v rejniškem sistemu, najprej inšpektorja špitala in porodnišnice (v primeru tržaške najdenišnice) in nato sirotinskega očeta. Že zgodaj, vsaj od 80. letih 18. stoletja pa so vsaj v Trstu in nato še na Kranjskem vzpostavili tudi funkcijo višjega sirotinskega očeta. Funkcija višjega sirotinskega očeta je bila upravniška nadzorna funkcija, ki je sicer sodila v okvir in nadzor upravitelja civilne bolnišnice (v primeru Trsta), a je bila po svoji naravi najprej uradniška funkcija, zadolžena za nadzor nad izplačevanjem premij in izdajanjem moralnih potrdil bodočim rejniškim materam. V vseh segmentih nadzora je bil njegov delokrog podoben zadolžitvam lokalne duhovščine, le da ni bil v neposrednem stiku z rejniškimi družinami.

22 Otrok je prejemal podporo do dopolnitve 7 leta (čl. 16), potem pa ga je država podpirala samo, če je bil invalid in samo pod pogojem, da ta invalidnost ni bila povzročena zaradi malomarnosti rejniških staršev.

23 Prvi poznani ohranjeni primer zdravstvenih navodil duhovščini je v zvezi z porodom in oskrbo novorojenčka že leta 1415 spodbujal profesor na pariški univerzi škof Jean Gerson (Prosperi, 2001, 78-79).

24 Ta nova funkcija župnika se najbolj izvrstno pokaže v delovanju dveh duhovnikov: Marka Pohlina, ki prevede enega najbolj popularnih nemških priročnikov za izobraževanje podeželskega prebivalstva - Kmetam za potrebo inu pomoč, ki je deloval v ruralno zaznamovani ljubljanski župniji Trnovo in Valentina Vodnika, ki se je s svojimi deli usmeril bolj na izobraževanje nižjih slojev mestnih prebivalcev, kar je posebej očitno v njegovi kuharici, dnevnem časopisju in v izdajanju pratike.

A kljub poskusom omejevanja vloge duhovnikov ostaja njihova vloga pomembna do odprave rejniškega sistema na Kranjskem.

ZAKLJUČEK

Vsekakor je bila vloga kulturnih posrednikov v ubožnem sistemu posebna. Zaradi omejenosti in ekskluzivnosti ubožne oskrbe v zgodnjem novem veku,²⁵ je bila vloga posrednikov pogosto ključnega pomena. O sprejemu nekoga v določeno socialno ustanovo je namreč odločal ustanovitelj oziroma preko njega imenovano kolegijsko telo (mesto prek mestnega sveta, deželni stanovi na svojih zasedanjih, deželni knez preko deželnega vicedoma). V 18. stoletju je bilo odločanje o sprejemu v nove državne socialne institucije (zlasti ubožne hiše in sirotišnice) praviloma prepuščeno kolegijskim organom, ki so jih tvorili prostovoljci iz vrst mestnih elit, duhovščine, ki je to delo opravljala brezplačno, in (nižjih) uradnikov. Znotraj ubožnega sistema se je rejniški sistem vedno obravnavalo ločeno od preostalega sistema reševanja socialnih vprašanj. Ubožni sistem je bil za razliko od rejniškega sistema pri izbiri podpornikov veliko bolj selektiven in omejen, saj je podporo prejemal manjši delež upravičencev kot v primeru oskrbe otrok. Glavni namen nadzornikov v rejniškem sistemu je bil nadzor nad spoštovanjem regulativov institucij. Z njihovim spoštovanjem je bilo zagotovljeno izpolnjevanje ciljev državnih zavodov. S pomočjo sirotišnic in najdenišnic naj bi država zagotovila moralno zgledno in izučeno delovno silo ter primerno vzgojene in telesno razvite vojake. S stališča politične teorije je bil pomen aktivne vloge posrednikov v rejniškem sistemu izredno velik. Kot dokazuje praksa, pa so imeli duhovniki tudi imeli zelo pomembno funkcijo zastopnika podeželskega prebivalstva.

Posrednikov je bilo tako v okviru izvajanja rejniške oskrbe kot v okviru izvajanja socialne oskrbe veliko. V primerih vseh zavodov oziroma ustanov zadolženih za reševanje socialnih vprašanj so predstavniki dominantnih družbenih skupin kot posredniki jamčili za moralno zglednost (in tudi družbeni sloves) posameznika²⁶ ter dovolj visoko stopnjo revščine, ki je opravičevala sprejem v ekskluzivne ustanove. Na drugi strani pa so ravno nadzorniki od prejemnikov podpore zahtevali podrejanje pravilom, ki jih je določila družba in država, ki jim je podporo namenjala. Izvajali so določeno obliko socialnega nadzora nad revščino in od nje zahtevali življenje, ki je bilo skladno z moralnim kodeksom (mestnih) elit. Hkrati pa so s svojim posredništvom ohranjali določeno mero družbene stabilnosti. Posredniki so dajali določenim revežem prednost pred drugimi in jim tako zagotovili vsaj del sredstev za lažjo eksistenco. Podpora se je izkazovala na neformalni način s posebnimi priporočili.²⁷ Praksa je polna tovrstnih primerov, a naj samo eden dobi ime. V primeru zakonskih otrok revežev so vlogo posrednika oziroma prosilca igrali tudi

25 V Ljubljani je institucionalizirano oskrbo ob koncu 18. stoletja uživalo manj kot en odstotek prebivalstva.

26 To pa je bilo odvisno tudi od njegovega moralnega življenja.

27 Zaradi tovrstnega sistema se je razvil sistem prošenj za pridobitev ubožne oskrbe. Prošnje za pridobitev ubožne oskrbe, ki opozarjajo na pomen posrednikov, a hkrati razkrivajo tudi družbeno konformne konstrukcije prosilca, so bile v historiografiji pogosto uporabljene za različne analize (prim. med mnogimi drugimi: Ulbricht, 1996, 207-226, Scheutz, 2008).

njihovi nadzorniki: prejemnici podpore v špitalu Mici Stupic je ravno uprava tega zavoda, ki je bila hkrati njen nadzornik, napisala prošnjo za oddajo njenega otroka v rejo. Prošnjo pa argumentirali z dejstvom, da sama skrbi za otroka, ker je bil njen mož v vojski (ZAL, 1, 3. 6. 1800).

Zadnji primer še enkrat potrdi hipotezo, da lahko na področju oskrbe revnih in reševanja socialnih vprašanj v 18. stoletju in v 19. stoletju trdimo, da dialektika med elitno in ljudsko kulturo ni bila linearna in ni potekala samo od zgoraj navzdol (z namenom preprečevanja zlorab), ampak tudi obratno. Zagotovo je drugačen pretok informacij olajšal stalni stik med reveži in bogatimi ob tedenskem razdeljevanju ubožne oskrbe ali ob občasnem preverjanju razmer in upravičenosti do podpore. Stik je omogočal medsebojno vplivanje obeh skupin: soočeni s prakso so posredniki (oziroma nadzorniki) večkrat pritiskali na reguliran sistem in zahtevali njihovo spreminjanje. To se je dogajalo tako v primeru rejniške oskrbe kot v primeru ubožne oskrbe. Ob togosti sistema so posredniki pogosto začeli iskati tudi niše, ki so bile v prid ljudem, o katerih so odločali, in ne samo v prid sistema, katerega posredniki so najprej bili. V ubožni oskrbi gre torej za zakrožen cikel vpliva na relaciji: država – nadzornik – izvajalec – nadzornik – družba – posameznik.

Vloga kulturnih posrednikov v rejniškem sistemu, ki je predmet tega prispevka, pokaže tudi različne konture »tradicionalnega« posredništva in »tradicionalne družbe«. V obravnavanem primeru v okviru Habsburške monarhije so z vpeljevanjem novega sistema rejništva, ki je najprej služil interesom države, spreminjali tudi vsakdanje prakse na podeželju in zlasti na njegov odnos do nezakonskih otrok. Posamezni indici opozarjajo tudi, da določena kmečka okolja s sicer počasno vpeljavo novih praks niso bila več tako »tradicionalna«, saj so se prek različnih mehanizmov (zlasti skrbi za rejniške dojenčke in otroke) vpeljale določene nove prakse. Te se s starimi praksami združijo v neko posebno hibridno celoto, ki ne pomeni zgolj procesa akulturacije, ampak hibridizacije kulturnih praks.

»THAT HE WILL BE MAKE A GOOD CHOICE AMONG PROSPECTIVE FOSTER PARENTS THAT WILL THE BEST MEET THE PURPOSES OF HIS MAJESTY«
THE ROLE OF INTERMEDIATOR IN THE FOSTER CARE

Dragica ČEČ

University of Primorska, Science and Research Centre, Faculty of Humanities,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail.: dragica.cec@zrs.upr.si

SUMMARY

The function of the mediator in poor-relief system was very prominent in the period between the late 18th and early 19th centuries. Based on several exceptionally well-preserved cases, this contribution attempts to reconstruct the role of intermediators and the roles which formed in the system of foster care for tackling the demands and wishes of the poor: on the one hand, and the role of the state as the provider of public welfare as an archaic form of social responsibility towards the poor; on the other. The focus of this article will be the on the role of one mediator: parish priest. Life in rural areas as well as in towns was significantly marked by the presence of a priest as a moral and secular authority whose function was both to represent the government and to act as protector of the poor. The representatives of church institutions in a face-to-face society held the decisive cultural role of intermediary between the authorities and the individual in the 18th and well into the 19th centuries, when they not only preserved the traditional roles of protectors of the poor and promoters of charitable activities, but were also assigned numerous new tasks through administrative reforms.

Key words: Foster care, 18th century, 19th century, mediators

VIRI IN LITERATURA

AS-1 - AS, AS-14, REG III, šk. 281.

AS-2 - AS, AS-14, Reg. VIII., fasc. 51.

AS, 3 - AS, AS-14, fasc. 11.

Glas svobode: Glas svobode: prvi svobodomiselni list za slovenski narod v Ameriki, 4, 34, 25. 8. 1905.

Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 14. 5. 1819.

Laibacher Zeitung, 1. 12. 1820.

NŠAL, 1 - Župnija Moravče, spisovno gradivo, fasc. 35, najdenčki.

NŠAL, 2 - Župnija Dob, spisovno gradivo, Fasc. 1/5.

NŠAL, 3 - Župnija Šentvid pri Stični, fasc. 6.

ZAL, 1 - ZAL, LJU-489, fasc. 102.

Allgemeines (1787): Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung. Graz, gedruckt mit von Widmanstättenschen Schriften.

- Ammerer, G. (2010):** Das Ende für Schwert und Galgen? Legislativer Prozess und öffentlicher Diskurs zur Reduzierung der Todesstrafe im Ordentlichen Verfahren unter Joseph II. (1781-1787). Salzburg, Studienverlag.
- Anžič, S. (2002):** Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918, Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Bertoša, M. (2005):** Djeca iz obrtaljke. Nametnuto ime i izgubljeni identitet (imena i prezimena nahoda u XX. stoljeću). Zagreb, Profil international.
- Bianchi, F. (2005):** La Ca' di Dio di Padova nel Quattrocento. Riforma e governo di un ospedale per l'infanzia abbandonata. Venecia, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2005.
- Bräuer, H. (2010):** Kinderbettel und Bettelkinder Mitteleuropas zwischen 1500 und 1800. Beobachtungen - Thesen – Anregungen. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag.
- Bräuer, H. (2008):** Weggelegte Kinder während der frühen Neuzeit in Obersachsen. V: Schmidt, S. (ur.), Arme und ihre Lebensperspektiven in der Frühen Neuzeit, Frankfurt a. M., Berlin, Bern u. a.: Peter Lang, (Inklusion/Exklusion. Studien zu Fremdheit und Armut von der Antike bis zur Gegenwart, 10), 21-50.
- Bruckmüller, E. (1985):** Sozialgeschichte Österreichs, Wien, Herold Verlag.
- Brunner, O. (1968):** Das „Ganze Haus“ und die alteuropäische „Ökonomik“. V: Brunner, O. (Hrsg.), Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte. 2. izdaja, Göttingen, 103-127.
- Bull, I. (2008):** Children in orphanage – between religion and industriousness. Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit, 8, 1, 34-48.
- Cvirn, J. (2012):** Najdenišnice – nagrada za lahkomiselnost in nemoralnost. O ukinjanju najdenišnice v Ljubljani v šestdesetih letih 19. stoletja. Prispevki za novejšo zgodovino, 52, 2, 7-44.
- Čeč, D. (2007):** Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve? Spreminjanje podobe detomora v 18. in začetku 19. stoletja. Acta Histriae, 15, 2, 415-440.
- Čeč, D. (2008):** Revni, berači, kriminalci na Kranjskem v 18. stoletju. Ljubljana, 2008.
- Čeč, D. (2012a):** »Srce vsakega je treba pripraviti za dejavno udejanjanje zapovedi ljubezni do bližnjega.« Začetki sistemske oskrbe revnih in pomen kulture osebne dobrotelčnosti. V: Studen, A., Pomisli na jutri: o zgodovini (samo)odgovornosti. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 37-70.
- Čeč, D. (2012b):** Življenjske usode poslov. Zgodovina za vse, 19, 1-2, 56-81.
- Čeč, D. (2012c):** Pravni položaj in življenjske usode revščini izpostavljenih otrok na koncu 18. in v začetku 19. stoletja. V: Babič, Škoro A. et al., Zgodovina otroštva = History of childhood. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 217-230.
- Feldbauer, P. (1980):** Kinderelend in Wien. Von der Armenkinderpflege zur Jugendfürsorge. 17. - 19. Jahrhundert. Wien, Verlag für Gesellschaftskritik.
- Henderson, J., Wall, R. (1994):** Poor Women and Children in the European Past. London, Routledge.
- Hochedlinger, M., et al. (2005):** ...der größte Teil der Untertanen lebt elend und mühselig: Die Berichte des Hofkriegsrates zur sozialen und wirtschaftlichen Lage der Habsburgermonarchie 1770-1771. Innsbruck, Wien, Bozen, Studienverlag.

- Hunecke, V. (1987):** Die Findelkinder von Mailand: Kindsaussetzung und aussetzende Eltern vom 17. bis zum 19. Jahrhundert. Stuttgart, Klett-Cotta 1987.
- Gavitt, P. (1990):** Charity and Children in Renaissance Florence. The Ospedale degli Innocenti, 1410-1536. Ann Arbor, University of Michigan Press, 1990.
- Gesetzbuch (1803):** Gesetzbuch über Verbrechen oder schwere Polizey-Uibertretungen. Wien, Johann Thomas Edlen von Trattner.
- Golec, B. (1989):** Tržaški in ljubljanski najdenčki v kumljanskih hribih. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 37, 3, 192–202.
- Gutkas, K. (1980):** Die kirchlich-sozialen Reformen. V: Gutkas, K., Osterreich zu Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst. Wien, Amt der Niederösterr. Landesregierung, 1980, 173- 176.
- Janekovič Römer, Z. (2011):** »O napušanju, udomljivanju i posvojenju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji.« Uljančić-Vekić, E. et al: Filii, filiae...: Položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik radova 4. Istarskog povijesnog biennala, 4, 15-32.
- Keber, K. (2007):** Čas kolere: epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Kertzer, D. I. (1993):** Sacrificed for honor: Italian infant abandonment and the politics of reproductive control. Boston, Mass., Beacon Press.
- Kertzer, D. et al (1999):** Childhood Mortality and Quality of Care among Abandoned Children in Nineteenth-Century Italy. Population Studies, 53, 3, 303-315.
- Kluefing, H. (1995):** Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der theresianisch-josephinischen Reformen. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Krausman Ben-Amos, I. (2000):** Reciprocal Bonding: Parents and Their Offspring in Early Modern England. Journal of Family History, 25, 291-312.
- Kurmanowitsch, H. (2002):** Das Grazer Gebärhaus von seinen Anfängen 1764 bis 1914. Graz.
- Lipič, V. F. (2003):** Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike. Ljubljana, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.
- Makarovič, G. (2011):** Sramotilne kazni na Slovenskem. Etnolog, 21, 72, 203-240.
- Melzer, R. (1846):** Geschichte der Findlinge in Oesterreich: mit Besonderer Rücksicht auf ihre Verhältnisse in Illyrien. Ljubljana.
- Meumann, M. (1995):** Findelkinder, Waisenhäuser, Kindsmord: unversorgte Kinder in der frühneuzeitlichen Gesellschaft. München, Oldenbourg.
- Pawlowsky, V. (1997):** Die Mütter der Wiener Findelkinder. Zur rechtlichen Situation ledig gebärender Frauen im 18. und 19. Jahrhundert. V: Gerhard, U. (ur.), Frauen in der Geschichte des Rechts. München, C. H. Beck, 367- 381.
- Pawlowsky, V. (2001):** Mutter ledig - Vater Staat: Das Gebär- und Findelhaus in Wien 1784-1910. Innsbruck, StudienVerlag.
- Pestalozzi, J. H. (1783):** Über Gesetzgebung und Kindermord.

- Pranzl, R. (2008):** Das Verhältnis von Staat und Kirche/Religion im thesesianisch-josephinischen Zeitalter. V: Reinalter, H. (ur.), Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus. Wien, Böhlau Verlag Wien, 17-52.
- Prosperi, A. (2007):** Die Gabe der Seele: Geschichte eines Kindsmordes. Frankfurt, Suhrkamp.
- Pullan, B. S. (1989):** Orphans and foundlings in early modern Europe. Berkshire, University of Reading, 1989.
- Reinalter, H. (2008):** Die Sozialreformen Josephs II. V: Reinalter, H. (ur.), Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus. Wien, Böhlau Verlag Wien, 163-190.
- Scheutz, M. (2008):** Supplikationen an den ersamen Rat um Aufnahme ins Bürgerspital. Inklusions- und Exklusionsprozesse am Beispiel der Spitäler von Zwettl und Scheibbs. V: Schmidt, S. (ur.): Arme und ihre Lebensperspektive in der Frühen Neuzeit. Frankfurt a. M., Berlin, Bern u. a., Peter Lang, (Inklusion/Exklusion. Studien zu Fremdheit und Armut von der Antike bis zur Gegenwart, 10), 157-207.
- Schlumbohm, J. et al. (2000):** Household Strategies for Survival 1600-2000: Fission, Faction and Cooperation (International Review of Social History Supplements). Cambridge, Cambridge University Press.
- Seidel, H. C. (1998):** Eine neue »Kultur des Gebärens«. Die Medikalisierung von Geburt im 18. und 19. Jahrhundert in Deutschland. Medizin, Gesellschaft und Geschichte – Beihefte, Zv. 11. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.
- Sonnenfels, J. (1771):** Grundsätze der Polizey-Handlung- und Finanzwissenschaft. Wien, bey Joseph Kurzböck.
- Sonnenfels, J. (1798):** Handbuch der inneren Staatsverwaltung mit Rücksicht auf die Umstände und Begriffe der Zeit. Wien, bey Joseph Camesina und Comp.
- Stariha, G. (2010):** Krvave rejnice. O primerih zlorabe rejništva iz prve polovice 19. stoletju. Zgodovina za vse, 16, 1, 5-18.
- Studen, A. (2001):** Nezakonski otroci. V: Cvirn, J. et al., Slovenska kronika 19. stoletja, 1800-1860. Ljubljana, Nova revija, 2001.
- Šorn, J. (1952-1953):** Začetki sukarne kranskih deželnih stanov. Zgodovinski časopis, 1952-1953, 6-7, 1, 663-685.
- Terpstra, N. (2005):** Abandoned Children of the Italian Renaissance. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Trisciuzzi, L., De Rosa, D. (1986):** I bambini di Sua Maestà. Esposti e orfani nella Trieste del '700. Milano, Franco Angeli Editore.
- Unterricht (1786):** Unterricht für den Armen-Vater des Bezirks, der Pfarren K.K. wie sich derselbe bey der Vereinigung aus Liebe des Nächsten, zu verhalten habe. Der Unterricht für den Armenvater. Laibach: mit Egerschen Schriften.
- Ulbricht, O. (1995):** Von Huren und Rabenmütter. Weibliche Kriminalität in der Frühen Neuzeit. Köln, Böhlau, 1995.
- Ulbricht, C. (1996):** Zeuginnen und Bittstellerinnen. Überlegungen zur Bedeutung von Ego-Dokumenten für die Erforschung weiblicher Selbstwahrnehmung in der ländlichen Gesellschaft des 18. Jahrhunderts. V: Schulze, W., Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte. Berlin, Akademie Verlag GmbH, 207-226.

- Valenčič, V. (1996):** Prebivalstvo po župnijah na Kranjskem v letih 1778 in okrog 1780. *Zgodovinski časopis*, 50, 1, 53-63.
- Veltmann, C., Birkenmeier, J. (2009):** Kinder, Krätze, Caritas: Waisenhäuser in der frühen Neuzeit. Halle (Saale), Franckesche Stiftungen.
- Vovelle, M. (2004):** Ideologije in mentalitete. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Wales, T. (1984):** Poverty, poor relief and the life-cycle: some evidence from seventeenth-century Norfolk. V: Smith, R. M. (ur.), *Land, Kinship and Life-Cycle*. Cambridge Studies in Population, Economy and Society in Past Time. Cambridge, Cambridge University Press, 351-404.
- Wilson, A. (1989):** Illegitimacy and its Implications in Mid-Eighteenth Century London. *The Evidence of the Foundling Hospital. Continuity and Change*, 4, 103-64.
- Winter, A. (2010):** Abandoned in Brussels, Delivered in Paris: Long-Distance Transports of Unwanted Children in the Eighteenth Century. *Journal of Family History*, 35, 3, 232-248.
- Zweyte (1782):** Zweyte Nachricht von dem Fortgange des Armeninstituts, welches auf den gräflich Buquoischen Herrschaften in Böhmen im Jahr 1779 errichtet worden. Linz, Spazierer, Bernhard.
- Železnik, U. (2010):** Zdravnik med idealom in resničnostjo: zdravniško delo in ljudski odnos do zdravja in medicine v 19. stoletju. *Acta Medico-Historica Adriatica*, 8, 2, 293-328.